

HOYOTIMIZDAGI ENERGIYANING O'RNI

Oydinov Hojiakbar Shuxrat o'g'li

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti talabasi

Tel;+998977974030

oydinovhojiakbar@gmail.com

Abdullayev SHuxrat

Xolmurodov Muzaffar

Navoiy davlat konchilik va texnologiyalar universiteti o'qituvchisi

Anatatsiya. Ushbu maqolada energetika qanchalik mamlakatimiz iqtisodiyoti uchun muhim ahamiyatga ega ekanligi va uni hosil bulish jarayoni qanchalik qiyin ekanligi haqida tuxtalib utiladi. Mamlakatning iqtisodiyoti qanchalik baland bo'lishi mamlakatdagi energiya resurslariga qanchalik bog'liqligi kursatilib utiladi.

Kalit so'zlar; elektr energetikasi, issiqlik energetikasi issiqlik elektr stansiyasi ,energiya resurslari.

Amudaryo va Sirdaryo oralig'ida O'zbekiston Respublikasi (O'zbekiston) 448 978 km² maydonni egallaydi. Hudud shimol va g'arbda Qozog'iston, sharqda Qirg'iziston va janubi-sharqda Tojikiston, janubda Turkmaniston va Afg'oniston bilan chegaradosh. Uning doimiy aholisi 2020-yil 1-yanvar holatiga ko'ra 33,9 million kishini tashkil etadi, 2,5 millioni poytaxt Toshkentda istiqomat qiladi.

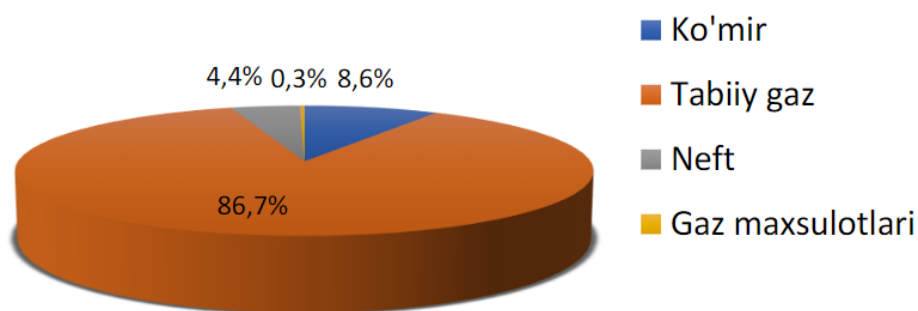
O'zbekistonning katta qismini (taxminan beshdan to'rt qismini) tekisliklar egallaydi, asosiylaridan biri Turon tekisligidir. Mamlakatning eng baland nuqtasi (4 643 m) sharq/shimoli-sharqda Tyan-Shan va Pomir tog' tizmalarining etaklarida, O'zbekistonning shimoliy markazini esa Qizilqum va Qoraqum cho'llari egallaydi.

O'zbekistonning yer qa'ri neft, gaz, ko'mir va uranga boy. Tabiiy gaz bo'yicha u qazib olish bo'yicha dunyoda 11-o'rin va zahiralari bo'yicha 14-o'rinni egallaydi, uran bo'yicha esa qazib olish bo'yicha 6-o'rin va kashf qilingan zaxiralari bo'yicha 7-o'rinni egallaydi. Shuningdek, u ma'lum foydali qazilmalarni: oltin, mis, fosforitlar, molibden va boshqalarni ishlab chiqarish va yetkazib berish bo'yicha jahon yetakchilari qatoriga kiradi.

2019-yilda O'zbekiston yalpi ichki mahsuloti (YaIM) joriy narxlarda 511 838,1 milliard so'mni (O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining o'rtacha yillik almashuv kursi bo'yicha 57,9 milliard AQSh dollari) tashkil etib, real qiymatdagi 50,4 milliard dollardan 5,6 foizga o'sdi. Jahon banki hisob-kitoblariga ko'ra, O'zbekistonning 2018-yilda xarid qobiliyati pariteti bo'yicha YaIM 282 milliard AQSH dollarini tashkil etdi (2018-yilda 1 AQSh dollari = 8 069 so'm; 2019-yilda 1 AQSh dollari = 8 839 so'm). Aholi jon boshiga yalpi ichki mahsulot 2019-yilda 15 242

000 soʻmni (1 724 AQSh dollari) tashkil etdi, bu 2018 yilga nisbatan 3,6 foizga oʻsdi; 2017 (+2,7%) va 2018 (+3,6%) (+3,6%) da ham oʻsdi.

Oʻzbekistonda keyingi yillarda energetika sanoatini mustahkamlash borasida keng koʻlamli islohotlar amalga oshirilmoqda. Muammolar uskunalarining yuqori eskirishi, shuningdek, infratuzilmani yangilashning sekin sur'ati, uskunaning noto'g'ri ishlashi, noto'g'ri o'rnatish, gaz quvurlari va elektr uzatish liniyalarining xizmat muddatidan oshib ketganligi bilan bog'liq. Ushbu muammolarni bartaraf etish maqsadida keng koʻlamli islohotlar olib borilmoqda. Ular oʻz ichiga quidagilarni oladi: eskirgan texnologik qurilmalarni modernizatsiya qilish, ta'mirlash, yangi zamon talablariga javob beradigan yangi texnologiyalarni kiritish va qo'llash. Quyida mamlakatimizda tabiiy energetik resurslardan foydalanish darajasi ko'rsatilgan.

Elektr energetikasi

- kombinatsion va gaz turbinali agregatlarga asoslangan yuqori samarali texnologiyalarni joriy etgan holda mavjud elektr stansiyalarining ishlab chiqarish quvvatlarini rekonstruksiya qilish va modernizatsiya qilish;
- asosiy elektr tarmoqlari konfiguratsiyasini takomillashtirish va energiya tizimining barqarorligini oshirish uchun ularni modernizatsiya qilish
- tashkiliy va texnik chora-tadbirlarni, shu jumladan optimallashtirish rejimlarini, reaktiv quvvat kompensatsiyasini va elektr tarmoqlari sxemalarini amalga oshirish.
- texnologik jarayonlarni avtomatlashtirishni oshirish, tashish va taqsimlash uchun elektr energiyasi sarfini kamaytirish
- energiya iste'moli tizimlarini avtomatik boshqarish va hisobga olish moslamalari bilan jihozlashni tugatish.

Issiqlik energiyasi

- issiqlik energiyasini ishlab chiqarishning yangi texnologiyalarini, shu jumladan markaziy qozonxonalar va ko'mir bilan ishlaydigan bug 'turbinali energiya bloklari uchun kogeneratsiya texnologiyalarini joriy etish, bug'ning o'ta kritik parametrlari asosida
- eskirgan qozonxona uskunalarini modernizatsiya va rekonstruksiya qilish
- turbokompressor bloklaridan chiqindi gaz issiqligidan foydalaning

- issiqlik tarmog'ining optimal konfiguratsiyasi va modernizatsiyasini shakllantirish
- issiqlik tarmoqlarini rekonstruksiya qilish va modernizatsiya qilishda zamonaviy izolyatsiya materiallaridan foydalanish
- iste'molchilar sonini hisobga olgan holda issiqlik ishlab chiqarish va tashish tizimlarini avtomatlashtirish, jo'natish va optimallashtirish
- iste'molchilarni zamonaviy hisobga olish asboblari bilan jihozlash
- qozonxonalarda suvni isitish uchun quyosh kollektorlaridan foydalaning.

Neft va gaz

- uglevodorod resurslari yo'qotishlarini monitoring qilishning samarali texnologiyalari (ya'ni nazorat nazorati va ma'lumotlar yig'ish) bilan kompressor stansiyalarini, past va o'rta bosimli gaz taqsimlash tarmoqlarini, gazni tashish tizimini modernizatsiya qilish orqali qazib olish, qayta ishlash, tashish va taqsimlash bosqichlarida tabiiy gaz yo'qotilishini kamaytirish. [SCADA] tizimi)
- gaz taqsimlash va hisobga olishning zamonaviy texnologiyalarini joriy etish
- neft va neft mahsulotlarini qayta ishlash va saqlash jarayonida issiqxona gazlari (IG) chiqindilarini kamaytirish
- utilizatsiya va ilg'or qayta ishlash jarayonlari joriy etilgandan so'ng, u bilan bog'liq neft gazlarini yoqish natijasida IG chiqindilarini kamaytirish
- neft va gaz qazib olish korxonalarida muqobil energiya manbalarini joriy etish
- elektr energiyasini ishlab chiqarish uchun chiqindi gaz issiqlikni qayta tiklashni yo'lga qo'ying.

Elektr energetikasi

Elektr energetikasi iqtisodiyotimizning yetakchi sohalaridan biri hisoblanadi. Zero, barqaror iqtisodiy o'sish sur'atlari ta'minlanishi, mehnat unumdorligi oshishi, aholi turmush farovonligi va hayot darajasi yuksalishi ko'p jihatdan mazkur tarmoq istiqboli bilan uzviy bog'liqdir. O'zbekistonning boy energetika salohiyati hamda samarali davlat boshqaruvi mavjud suv-energetika resurslari va uglevodorod xom ashyosidan oqilona foydalanish, elektr energiyasiga

bo'lgan talabni to'liq ta'minlash imkonini beradi.

Bunda issiqlik elektr stantsiyalari va markazlari respublikada elektr energiyasini ishlab chiqarishning asosiy manbai bo'lib qolmoqda va uning energiya tejamkor texnologiyalardan foydalangan holda rivojlanishi butun mamlakat energetika tizimining barqarorligini ta'minlaydi.

Hozirgi vaqtda respublikaning mavjud elektr energiyasi ishlab chiqarish quvvatining qariyb 92% issiqlik elektr stantsiyalari va markazlari ulushiga to'g'ri keladi.

Ushbu jarayonda Jamiyat elektr energiyasi ishlab chiqarish vazifasini amalga oshirib, respublika iqtisodiyoti va aholisining ehtiyojlarini qanoatlantirilishini

ta'minlash maqsadida elektr va issiqlik energiyasini belgilangan hajmlarda hosil qilinishini ta'minlaydi.

Jamiyat O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019 yil 27 martdagi PQ-4249-sonli "O'zbekiston Respublikasida elektr energetika tarmog'ini yanada rivojlantirish va isloh qilish strategiyasi to'g'risida"gi Qaroriga asosan tashkil etilgan.

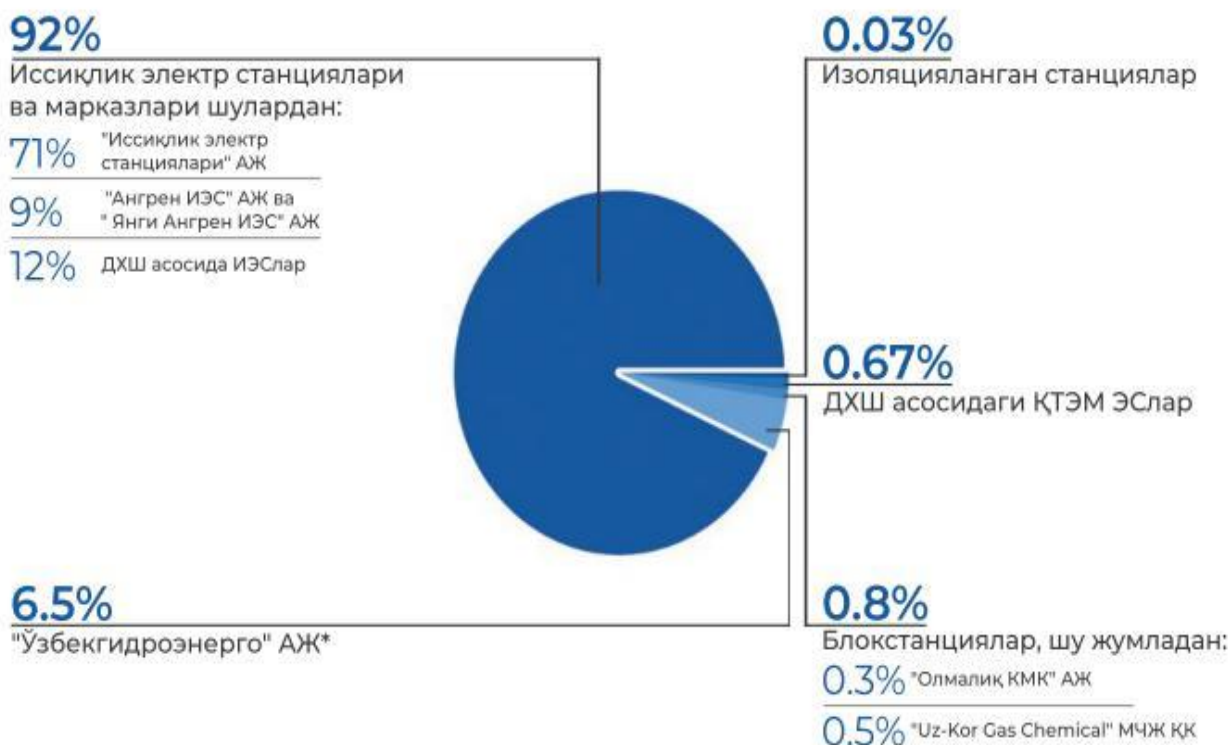
Jamiyat tarkibida 12 ta korxonalar mavjud bo'lib, ulardan 6 tasi issiqlik elektr stantsiyalari (IES), 3 tasi issiqlik elektr markazlari (IEM) va 3 tasi xizmat ko'rsatuvchi pudratchi tashkilotlardir.

O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2019 yil 14 dekabrda "Ko'mir sanoati korxonalarini boshqarish samaradorligini oshirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi 988-sonli qaroriga asosan "Angren IES" AJ va

"Yangi-Angren IES" AJ aktsiya paketlari o'rnatilgan tartibda O'zbekiston Respublikasi Davlat aktivlarini boshqarish agentligiga berilgan bo'lib, ushbu ko'mir issiq elektr stantsiyalari «Central Asia Energy» MChJ XKga ishonchli boshqaruvga berilgan.

Hozirgi vaqtda jamiyat tarkibidagi IES va IEMlarning respublika bo'yicha jami elektr energiyasi ishlab chiqarishdagi ulushi 71%ni tashkil etadi.

РЕСПУБЛИКАДА ЭЛЕКТР ЭНЕРГИЯСИНИ ИШЛАБ ЧИҚАРИШ (ФОИЗДА)

Amalga oshirish maqsadlari

- yalpi ichki mahsulot birligiga to'g'ridan-to'g'ri 2010 yil darajasiga nisbatan 10% ga emissiyaning o'ziga xos ISG emissiyasini kamaytirish
- energiya samaradorligi ko'rsatkichini ikki baravar oshirish va YaIMning uglerod intensivligini kamaytirish
- 2030-yilga borib elektr energiyasining umumiy ishlab chiqarishdagi ulushini 25 foizdan ko'proqqa ko'tarib, RESni yanada rivojlantirish
- butun aholi va iqtisodiyotning barcha tarmoqlarini zamonaviy, arzon va ishonchli energiya ta'minotidan foydalanishini ta'minlash
- sanoat korxonalarini infratuzilmasini modernizatsiya qilish, energiya samaradorligini kamida 20 foizga oshirish, toza va ekologik xavfsiz texnologiyalar va sanoat jarayonlarini kengroq qo'llash orqali ularning barqarorligini ta'minlash
- yanada tejamkor va ekologik toza motor yoqilg'isi va avtotransport vositalarini ishlab chiqarish va ulardan foydalanishni kengaytirish, shuningdek, elektr transportini rivojlantirish.

• O'zbekiston 2030-yilgacha ishlab chiqarish quvvatlarini ko'zda tutadi

Ko'rsatkich	Prognoz ishlab chiqarish quvvatini oshirish (MVt)					Elektr energiyasi ishlab chiqarish ulushi (%)	
	2019	2020	2021	2022	2023-30	2018	2030
Jami	1 074.1	886,8	1 961,5	2 061.6	14 017.8	100	100
An'anaviy energiya	1 050	1 807	1 777	2 259.4	10 910.2	90	75
shu jumladan ishlab chiqariladigan energiya	-	1 060	320	740	4 280	-	-
Umumiy qayta tiklanadigan energiya manbalari	24.1	119.8	504.5	542.2	7 387,6	10	25
-gidroenergetika	24.1	119.8	204.5	42.2	1 487,6	10	11.2
-quyosh energiyasi	-	-	300	400	4 300	-	8.8
-shamol energiyasi	-	-	-	100	1600	-	5

Elektr energiyasi ishlab chiqarishning umumiy hajmidagi qayta tiklanuvchi energiya resurslari ulushini 25 foizga oshirish uchun umumiy quvvati 8 400 MVt dan ortiq bo'lgan yangi qayta tiklanadigan energiya ishlab chiqarish ob'ektlari (quyosh, shamol va gidroelektr stansiyalari) qurilishi rejalashtirilgan.

Mamlakatimizda 2030-yilga kelib elektr energiyasiga bo'lgan talab joriy 74 milliard kVt/soat dan 110 milliard kVt/soatgacha oshishi hisob-kitob qilingan. Tabiiyki, bunday vaziyatda qayta tiklanuvchan energiya manbalaridan foydalanish muammolarni bartaraf etishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Fransuz kompaniyasi Total Eren to'liq ishlab chiqqan "Tutli" fotoelektr stansiyasi 2022-yilda O'zbekistonda qurilgan yirik quyosh elektr stansiyalardan biridir. Uning quvvati 131 mVt. U bir yilda 270000 kVt/soat elektr energiya ishlab chiqib, 140000 ta xonadonni elektr energiya bilan ta'minlaydi. Bundan tashqari, stansiyaning ishga tushirilishi yiliga 78 mln kub metr tabiiy gazni tejash va atmosferaga 100 ming tonna zararli chiqindilar chiqishining oldini oladi. Bu miqdorda tejalgan gaz 10 kun ichida mamlakatimizdagi barcha xonadonlarni tabiiy gaz bilan ta'minlaydi.

Jamiyatning moliyaviy hayoyini yaxshilash uchun quyidagilarni amalga oshirish kerak.

1. Jamiyat tasarrufidagi issiqlik elektr stantsiyalari va markazlariga iste'molchilar bilan to'g'ridan-to'g'ri shartnoma tuzish xuquqini bosqichma-bosqich berish.
2. "Issiqlik elektr stantsiyalari" AJ, "O'zbekiston milliy elektr tarmoqlari" AJ va "O'ztransgaz" AJ o'rtasidagi shartnomalarni o'zaro mutanosibligini ta'minlash uchun, yetkazib berilgan tovar mahsuloti uchun IES va IEMlar bilan "O'ztransgaz" AJ, "O'zbekiston milliy elektr tarmoqlari" AJ va IES va IEMlar o'zaro hisob-kitobidagi oldindan to'lov darajasi va penya to'lovlarini mutanosiblikda belgilash.
3. Elektr va issiqlik energiyasini tariflarini shakllantirish tartibini, bozor munosabatlariga o'tish shartlarini inobatga olgan holda qayta ko'rib chiqish;
4. Xodimlar faoliyat samaradorligi va mehnat unumdorligini oshirish uchun faoliyat samaradorligi baxolovchi ko'rsatkichlar (KPI) tizimini joriy qilish;
5. Issiqlik elektr stantsiyalari" AJnin uch yillik biznes-rejasini halqaro tajribani o'rgangan holda ishlab chiqish;
6. Ma'lum darajadagi operatsion marjani saqlab qolish uchun elektr va issiqlik energiyasini ishlab chiqarish uchun tariflarni doimiy indeksatsiya qilish;
7. Qo'shimcha xizmatlar uchun, shu jumladan quvvat zaxirasini ushlab turish uchun to'lov joriy etish.

Foydalanilgan adabiyotlar

<https://stat.uz/ru>.

<https://www.gov.uz> .